

ZGRADA BISKUPIJE U SASTAVU EUFRAZIJANE

Katedralni sklop Eufrazijane u Poreču najbolje je sačuvani takav ranokršćanska katedrala na svijetu, što je potvrđeno i upisom u listu svjetske graditeljske baštine UNESCO-a 1987. godine. Štoviše, smještaj tog sklopa neposredno uz sjeverni rub rimskog municipija Parentiuma, određen je pri kraju 3. ili početkom 4. stoljeća, još u vrijeme kada je kršćanstvo bilo proganjano. Tu je u jednoj prostranoj gradskoj zgradi, podalje od središta a sjeverno od sadašnje bazilike, bila uređena posebna kućna crkva (poznata i kao *Maurov oratorij*), od koje je sačuvan dio mozaika s likom ribe, a u kojoj su prvi porečki kršćani u tajnosti održavali svoje obrede. Bilo je to još u vrijeme kada se novi još nerazvijeni kult zadovoljavao najskrom-

EPISCOPAL PALACE IN THE EUPHRASIANA COMPLEX

The cathedral complex of Euphrasiana in Poreč, inscribed in 1997 on the UNESCO's World Heritage List, is the world's best preserved early Christian complex. All parts of this complex, composed of several sacral buildings, have over time been cautiously and minutely analyzed. However, the episcopal palace was analyzed least of all because it was the see of all Poreč bishops since its construction in the 6th century. After the recent completion of a new bishop's residence, the old episcopal palace was subjected to a thorough analysis. After the analysis, the building was renovated in order to bring back as much as possible of its initial appearance. The luxurious hall for bishop's audiences is of particular interest. The building has recently been opened to public although some of its parts still await detailed analysis and restoration.

nijim uvjetima. Nakon Milanskog edikta 313. godine, i priznavanja kršćanstva kao službene religije Rimskog Carstva, taj je oratorij bio udvostručen s još jednom paralelnom prostorijom. Jedna je služila za obrede, a u drugoj su bile smještene moći poreč-

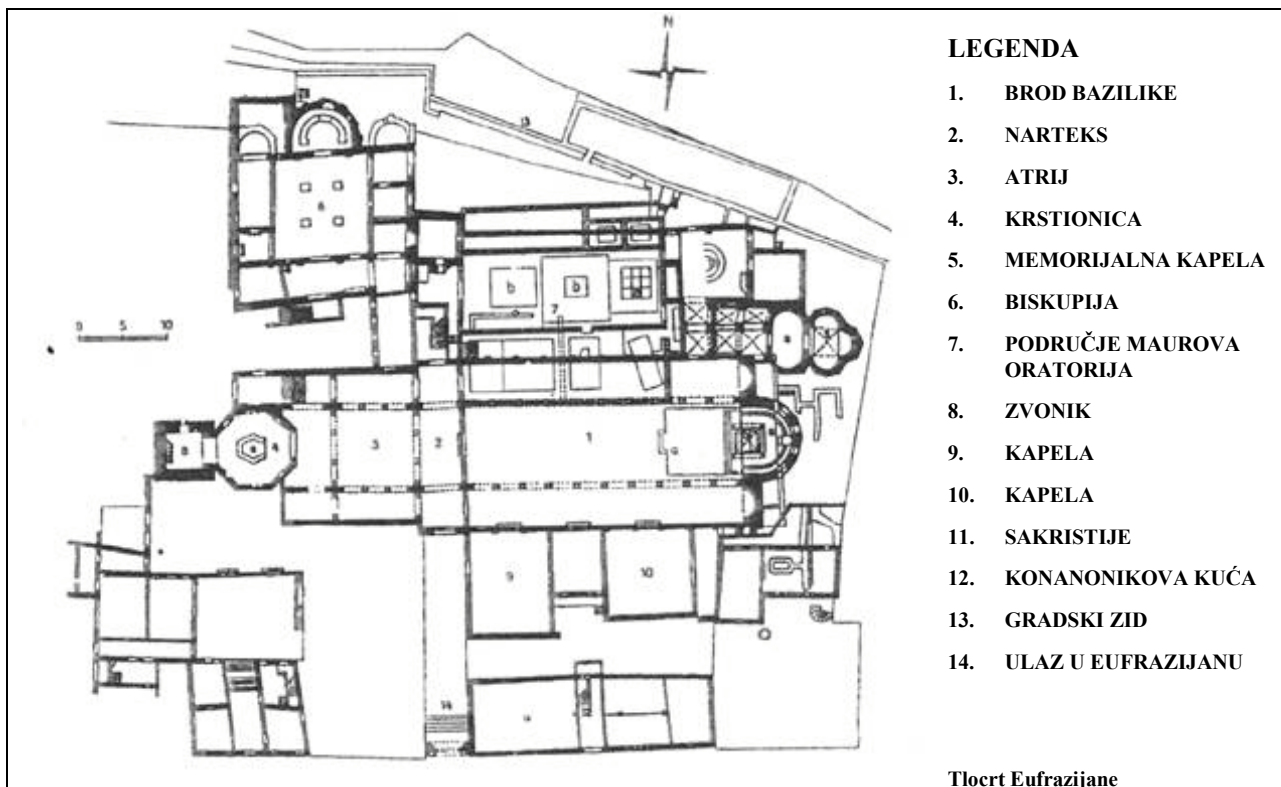
kog sveca i mučenika sv. Maura, prenesene s groblja izvan grada.

U 5. stoljeću na istom je mjestu izgrađena nova trobrodna bazilika (tzv. Predeufrazijana), i to tako da je sjeverni zid nove građevine presjekao južnu dvoranu prvobitne crkve. Nova je crkva bila velika trobrodna dvorana jednostavnoga pravokutnog oblika i bez apside, upravo onakva kakve su bile tadašnje ranokršćanske crkve na području Istre i Kvarnera. Tu je veliku baziliku zatekao porečki biskup Eufrazije i temeljito je preuredio te, zadržavši donje dijelove njezinih zidova na zapadnoj, sjevernoj i južnoj strani, stvorio potpuno novu crkvu.

Eufrazijeva bazilika građena je između 535. i 550. godine, za vladavine slavnoga bizantskog cara Justinijana, a po svojoj je graditeljskoj strukturi i ikonografiji utemeljena na umjetničkim težnjama tog vremena u Carigradu. Crkva je završavala širokom i dubokom apsidom u srednjemu brodu, a bočni brodovi dobili su manje polukružne apside izdubljene u zidnoj masi. Time je Eufrazijeva bazilika postala jedan od najranijih primjera trobrodnoga troapsidalnoga crkvenog prostora na europskom zapadu. Crkva se uz to odlikuje bogatom dekoracijom, posebno u stupovima, oltarnim pregradama i raskošnim mozaicima. U središnjem mozaiku, u apsidalnoj kupoli, prikazana

Pogled na dio Poreča s Eufrazijanom u prvom planu prije obnove Biskupije

LEGENDA

- 1. **BROD BAZILIKE**
- 2. **NARTEKS**
- 3. **ATRIJ**
- 4. **KRSTIONICA**
- 5. **MEMORIJALNA KAPELA**
- 6. **BISKUPIJA**
- 7. **PODRUČJE MAUROVA ORATORIJA**
- 8. **ZVONIK**
- 9. **KAPELA**
- 10. **KAPELA**
- 11. **SAKRISTIJE**
- 12. **KONANONIKOVA KUĆA**
- 13. **GRADSKI ZID**
- 14. **ULAZ U EUFRAZIJANU**

Tlocrt Eufrazijane

je Blažena Djevica Marija na prijestolju, okružena sa dva arkandela i s istarskim mučenicima. Tu je pokraj sv. Maura i lik biskupa Eufrazija s modelom crkve u rukama.

Pretpostavlja se da je nasuprot ulazu, s druge strane pravilne rimske ulice

Ulaz u Eufrazijanu

koja poprečno presijeca stari grad na poluotoku (cardo), zajedno sa starom crkvom bila izgrađena osmerostrana krstionica. No Eufrazije je prostor između uredio kao četverokutni atrij s natkritim portikom i stupovima s raskošnim bizantskim kapitelima. Istodobno je uz sjeveroistočni zid bazilike uredio trolisnu memorijalnu kapelicu. Valja dodati da se je cijeli katedralni crkveni sklop (i sama bazilika) godinama doradivao i pregrađivao, ali se u osnovi nije ni u funkciji ni u rasporedu promijenio do današnjih dana. Tako je uz memorijalnu kapelicu (s rakom sv. Maura) u 15. stoljeću dograđena sakristija, a uz nju kasnije još dvije novije, u 16. st. zvonik uz krstionicu, kapelice u 17. i 19. stoljeću uz južni zid bazilike, a južnije od Eufrazijeve bazilike izgrađena je u 13. stoljeću romanička Kanonička kuća koja je danas župni dvor.

No još je u vrijeme biskupa Eufrazija, iako vjerojatno ne istodobno kad i bazilika, na sjevernom je dijelu cijeloga sklopa izgrađena i Biskupija,

biskupska rezidencija sa službenim i privatnim sadržajima, koja je bila neprekidno u funkciji više od 1400 godina, i u kojoj su bez prekida boravili i djelovali svi dosadašnji porečki biskupi (njih ukupno 80). To je jedina na svijetu sačuvana građevina takve namjene iz ranokršćanskog razdoblja. No ona je za razliku od

Pogled sa zvonika na atrij i crkvu

crkve, atrijska, krstionice i arheološki otkrivenih dijelova kompleksa bila nedostupna za istraživanje i neposredno razgledavanje. Brižljivo održavana i čuvana Biskupija bila je stoga najmanje poznati i najmanje istraženi dio Eufrazijane, iako je o njoj u posljednjih stotinjak godina pisao veći broj istraživača. Iako je tijekom stoljeća doživjela mnogobrojne transformacije, ipak joj je unutar dodanih sadržaja iznenađujuće dobro sačuvana izvorna konstrukcija i oblik. To je početkom 20. stoljeća ustvrdio austrijski istraživač Dagobert Fray, koji je iskoristio veliku adaptaciju unutrašnjosti zgrade za izradu provizorne dokumentacije, temeljene na arheološkim istraživanjima i sondiranju žbuke na zidovima. Pri sadašnjim se istraživanjima ustanovilo kako je ta dokumentacija bila i prilično točna, posebno u određivanju izvorne graditeljske jezgre i namjene.

Premda je to bilo vrlo teško uočljivo zbog brojnih pregradnja i nadgradnja, razabiralo se da je Biskupija je bila građevina s reprezentativnom visokom dvoranom na katu, a sa strane su se nalazile niže prostorije. Bila je to zapravo tipična jednostavna bazilikalna građevina iz ranokršćanskog razdoblja. Na južnoj se strani nalazilo na katu predvorje (narteks) iz kojega se ulazilo u svečanu dvoranu smještenu na sjevernoj strani čiji su prostori završavali apsidama, odijeljenim svečanim trolukom (tribelonom). No da se to ustanovi i potvrdi trebala su pažljiva i temeljita istraživanja, posebno što je svečana dvorana bila po sredini razdijeljena jednom drvenom međukatnom konstrukcijom, čime je dobiven još jedan kat, a nadograđivane su i prostorije sa strane.

Prije desetak godina djelatnici konzervatorske službe Ministarstva kulture iz ondašnjeg Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Rijeci započeli su konzervatorsko-restauratorski program obnove Biskupije, a ključni trenutak u obnovi

Lik Eufrazija na mozaiku iznad glavnog oltara

bila je odluka da se porečki biskup preseli u novosagrađenu zgradu u neposrednoj blizini, na rubu biskupskog vrta. Taj dugotrajni i skupi restauratorski pothvat financiralo je Ministarstvo kulture, Porečko-pulska biskupija i grad Poreč.

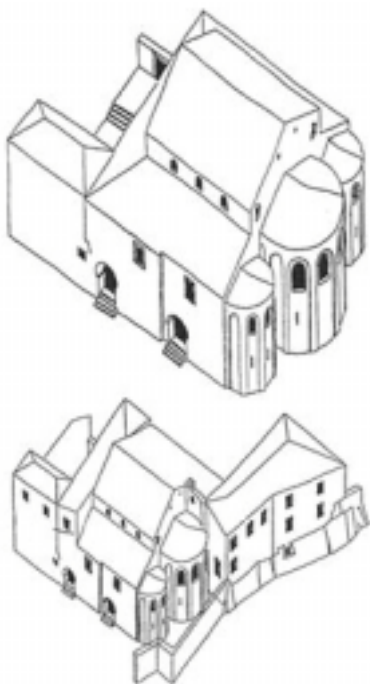
Sve nam je to u razgovoru otkrio voditelj programa obnove Biskupije od prvih istraživanja 1989. godine Ivan Matejčić, prof., nekadašnji djelatnik Uprave za zaštitu kulturne i prirodne baštine u Rijeci, a danas osnivač i pročelnik Konzervatorskog odjela u Puli, Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kultu-

Pogled na krstionicu i zvonik s crkvenog ulaza

re. Ujedno nam je rekao kako su prije početka obnove zgrade Biskupije, osim izgradnje i preseljenja svih sadržaja u novi biskupski dom (što je završeno 1993. godine), trebalo istražiti i urediti prizemlje i lapidarij zgrade za privremenu postavu izložbe originalnih mozaika iz 4. i 5. stoljeća, što je učinjeno 1991. godine. Valjalo je, nadalje, izraditi tehničku dokumentaciju i objediniti svu stručnu građu i izvore o Biskupiji, što je učinjeno na stručnom skupu, kolokviju 1992. godine. Trebalo je još obaviti (destruktivna) preliminarna najnužnija sondiranja i analize struktura, točni arhitektonski snimak (izradile su ga Suzana Purišić, dipl. ing. arh. i Snježana Žulj, dipl. ing. arh. iz zagrebačke *Novogradnje*), građevinski projekt konstruktivnih zahvata i cjeloviti program obnove i prenamjene (nazvan *56 točaka*), što je uglavnom učinjeno tijekom 1993. Svaka je točka programa prenamjene redovito zahtijevala posebnu razradu i bila poseban projektni zadatak.

Dakako da su se istodobno s izvođenjem svake pojedine stavke obavljala i arheološka iskapanja i istraživanja. Naknadno je bilo predviđeno da se izrade projekti instalacija koji uključuju i izvedbu sigurnosnog sustava. Konzalting, projektiranje i izvođenje preuzela je tvrtka *Conex d.o.o* iz Zagreba, a kao podizvođač građevinske je radove obavljala tvrtka *Ingrad d.o.o* iz Zagreba, koja se specijalizirala za takvu vrstu radova i stalni je suradnik *Conexa*. S obzirom na starost i vrijednost zgrade te njezino veliko značenje za povijest svjetskoga graditeljstva, radilo se vrlo sporo i pažljivo u namjeri da se maksimalno sačuva izvornost i dokumentarnost. Htjelo se istražiti i obnoviti izvorne sadržaje zgrade te ukloniti dijelove kasnijih dogradnja i pregradnja kako bi se što bolje istaknule glavne značajke građevine Biskupije iz vremena njezine izgradnje. Program je predviđao uklanjanje dograđenih i zidanje uklonjenih zidova, otvaranje i zatvaranje vrata i prozora te sanira-

Idealna (gore) i odabrana (dolje) varijanta rekonstrukcije Biskupije

nje i konsolidiranje svodova, lukova i pojedinih zidova, što je obavljeno injektiranjem i sidrenjem čeličnim štapnim sidrima. U konsolidaciji su primijenjene najsuvremenije i provjerene tehnologije.

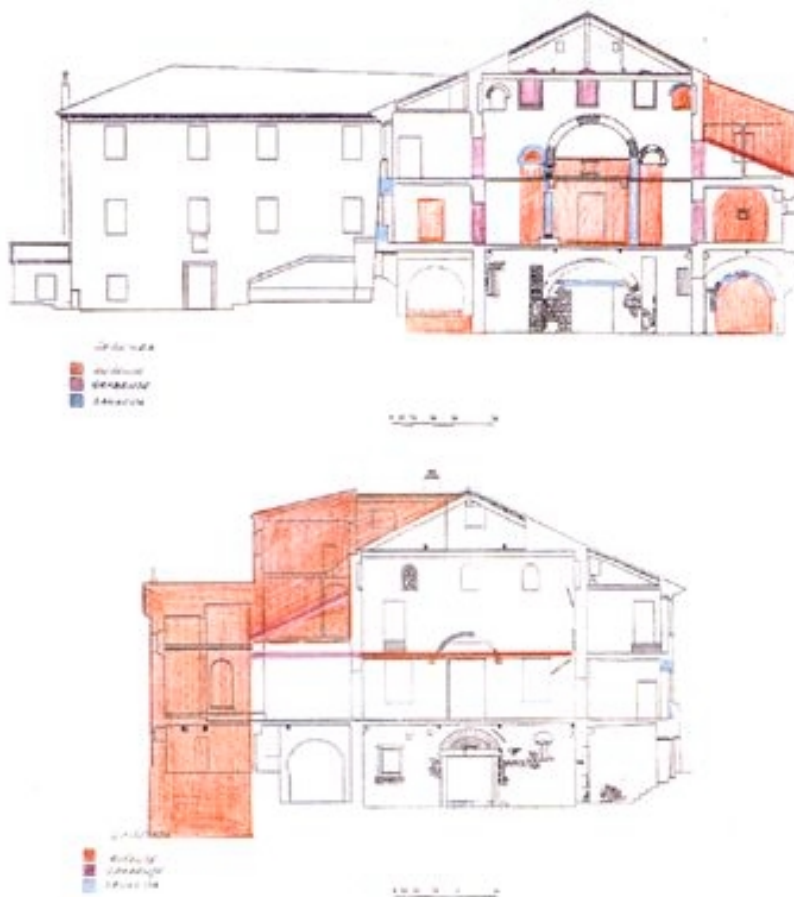
Sve u svemu bio je to složen zajednički rad brojnih arheologa, arhivista i građevinara, a u radu su sudjelovali i mnogi majstori za posebne i složene graditeljske radove, kao što su štukature, kameni nadvratnici, stolarija i olovni krovovi. U obnovi su pažljivo analizirane sve moguće varijante rješenja, a konzervatori su donosili konačne odluke. Izvorni su zidovi najbolje sačuvani u prizemlju, iako su mjestimice ojačani i konsolidirani, ali se pazilo da se svugdje vidljivo sačuva rad starih graditelja.

Na prvom je katu, uz pažljivo čuvanje i uklapanje svih izvornih pojedivosti, obnovljena velika svečana dvorana, jezgra i glavni prostor cjelokupnog zdanja, kojoj su sa zapadne i sjeverne strane otvoreni i izvorni prozori. Ta je dvorana opremljena raskošnim

trolukom (tribelonom) ispred glavne apside. Valja istaknuti da su dijelovi lijevog stupa pronađeni u zidu i potpuno restaurirani, a da je desni stup dograđen. Tako je ponovno nakon mnogih stoljeća otvorena ceremonijalna prijestolna dvorana porečkih biskupa. Namjena je takve dvorane, koju su imala sva episkopalna središta, primanje klera, uzvanika i vjernika u izvanliturgijskim ceremonijama. U njima su se održavali dijecezanski koncili i susreti sa svećentvom. No u tim vremenima kasne antike, prema pravu prenesenom od imperatora, biskup obavlja i funkciju magistrata i sve češće presuđuje u svjetovnim stvarima. Prof. Matejčić kaže da nije teško zamisliti uznositog Eufrazija, eksponenta i simbola Justinijanove rekonkviste, kako posjednut nasred tribelona di-

jeli upute o upravljanju dijecezom i municipijem. Obnova zgrade i svečane dvorane na određen način baca novo svjetlo na graditeljstvo ali i povijesne odnose toga davnog razdoblja. To su potvrdili i brojni svjetski znanstvenici koji su vrlo često, još u vrijeme izvođenja radova, posjećivali obnovljenu zgradu Biskupije.

Težilo se maksimalnom oslobađanju izvornih struktura i prostora, ali se zbog dokumentarne i kulturno-povijesne vrijednosti moralo poštovati i dijelove zgrade nastale kroz povijest. Sve su se predložene restauracije i integracije morale temeljiti na egzaktnim pokazateljima i ništa se nije smjelo izmišljati ili "kreirati", čega je na žalost, iako to prof. Matejčić nije spomenuo, znalo biti pri restauriranju i obnovi nekih drugih spome-

Dva poprečna presjeka zgrade Biskupije s naznakama zahvata

Sadašnji izgled tribelona u svečanoj dvorani

nika kulture. Posebno su sačuvani i svi pronađeni tragovi izvorne žbuke i tragovi zidarske žlice bizantskih majstora, a i zidovi su ožbukani sličnom žbukom na bazi vapna, no sve su naknadne intervencije u zidanju i žbukanju vrlo uočljive. U stvarnosti je zgrada djelomično vratila izvorni izgled sa svoje istočne strane, prema Maurovu oratoriju, gdje je demontiran drugi i treći kat i otvoreno pročelje prizemlja, iako još nije odlučeno hoće li se rekonstruirati bočna apsida.

Ispod vode iz podzemlja su Mozaici Maurova oratorija

Iako još svi radovi nisu završeni, restaurirani dijelovi Biskupije svečano su otvoreni javnosti 21. studenoga 2000. godine, na blagdan sv. Maura. Bila je to prilika da se porečki biskup obrati uzvanicima s mjesta odakle su se pučanstvu obraćali njegovi prethodnici prije mnogo stoljeća. Tako je zgrada Biskupije stavljena na uvid mnogim posjetiteljima Eufrazijane, jer ima uređeni izložbeni prostor arheoloških nalaza u prizemlju i u predvorju I. kata, a osim svečane dvorane posjetitelji mogu razgledati i zbirku iz crkvene riznice koja je uređena u zgradi koja se na biskupiu naslanja.

često nemaju strpljenja jer je dugotrajan i teško vidljiv.

U Zagrebu smo u *Conexu* razgovarali i s mr. Damirom Čorkom, koji ima dugogodišnje iskustvo u obnovi graditeljske baštine. Rekao nam je da je prve dodire s Biskupijom imao 1993., godinu dana kasnije završeni su projekti. Građevinske projekte je izradio mr. Čorko osobno, a proračun seizmičke otpornosti zgrade izradio je kao suradnik dr. sc. Davorin Kovačić, dipl. ing. građ. Inače su pravi restauratorski radovi započeli 1995. godine. Na gradilištu je stalno bilo prosječno desetak radnika jer za više

Radovi na apsidi Biskupije

Zaključujući razgovor s Ivanom Matejčićem, pročelnikom Konzervatorskog odjela u Puli, koji je u Poreču uredio manji područni odsjek, a inače u stručnim krugovima vrlo cijenjenim i nagrađivanim restauratorom, čuli smo mnogo pohvala za voditelja radova mr. sc. Damira Čorka, dipl. ing. građ. Prof. Matejčić, kojemu je obnova Eufrazijane stručni i osobni izazov, smatra da je mr. Čorko obnovi Biskupije prišao sa strašću istinskog zaljubljenika u graditeljsku baštinu s mnogo razumijevanja za težak, polagan i vrlo zahtjevan rad na graditeljskoj obnovi, a za to građevinari

njih nije bilo ni potrebe ni prostora. Voditelj je radova na terenu Ante Klarić, građ. teh. Bilo je teškoća s organizacijom gradilišta i sav je otpadni materijal preko zida utovarivan na manji kamionet koji je do gradilišta dolazio kamenom obalom. Jedino se arheološki materijal kroz biskupski vrt i grad ručno prenosio do trezora. Nije bilo praktički nikakve mehanizacije i većina se radova obavljala ručno.

Bilo je mnogo projekata za brojne detalje, posebno u restauriranju tribelona gdje je jedan stup dodan. Bilo je određenih složenih zahvata ka-

da se nije moglo spavati zbor straha da se nešto ne uruši. Kupola apside je lažna i ona je ukomponirana u krovnište. Sačuvani su drveni stropovi stari nešto više od stotinjak godina, a popravljen je i pokrov. U podzemnom je dijelu bilo mnogo rušenja i istraživanja zatrpanih dijelova, a ojačavani su temeljni dijelovi. U dvorišnom istočnom pročelju bilo je mnogo nanosa i drveća koje je trebalo ukloniti.

Za ojačavanje zidova injektiranjem rabili su imitaciju starorimskih cementata jedne talijanske tvrtke iz Bologne (*Emaco-Resto-1*), koja se je uspješno primjenjivala kod sličnih restauracija u Italiji. Za obradu kamenih ploha rabilo se vapno s cementom. Zna se da se vapnenac najbolje slaže s vapnom, no zbog kiselih kiša sadašnje je vapno nekvalitetno. Ipak uspjeli su dobiti tvornički standardizirano i neutralno vapno, također iz Italije.

Mr. Čorko je vrlo zadovoljan dosad obavljenim poslom i vjeruje da će se radovi i dalje nastaviti te da obnova Biskupije neće stati na pola puta. Valja još istražiti i urediti bočne dijelove zgrade na prvom katu, urediti

Slike s razlednice Eufrazijane pripremljene za svečano otvorenje Biskupije

uredske prostorije i proširenja. Na vanjskom dijelu morao bi se urediti ulaz s prilazom koji je sada provizoran, a valja istražiti i urediti produžetak ulice do gradskih zidina te za posjetitelje napraviti obilaznicu Maurova oratorija, čiji su podni mozaici za našeg posjeta bili potpuno pokriveni podzemnom morskom vodom. Bio bi zaista nesretan da i s obnovom ove vrijedne građevine graditeljske baštine bude isti slučaj kao i u nekim

drugim slučajevima i volio bi da sesve dovede do kraja. Pomalo je i zabrinut jer su pripreme za nastavak radova već trebale početi.

Razgovor s mr. sc. Damirom Čorkom zaključili smo također s jednom pohvalom. Rekao nam je kako je jedino na zgradi Biskupije doživio da je konzervator stalno prisutan i da svakodnevno usmjerava radove.

Branko Nadilo